

Лекція 4

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СЕМАНТОГРАФІЇ.

1. *Історія виникнення та розвиток.*
2. *Універсальні принципи та загальні прийоми.*
3. *Основні системи зарубіжної та вітчизняної шкіл перекладу.*

Однією зі складових перекладацької компетенції в УПП є володіння навичкою ведення спеціального запису, що дає змогу фіксувати та відтворити мовлення будь-якої тривалості.

Цікаво зазначити, що в теорії та практиці усного перекладу можна зустріти найрізноманітніші терміни, що позначають професійні записи перекладача:

- Перекладацький запис (О.М. Сладковська, С.А. Бурляй)
- Короткий запис (В.Н. Коммісаров)
- Система запису (Р.К. Міньяр-Білоручев, Н.А. Краєвська)
- Скоропис (Р.К. Міньяр-Белоручев, О.В. Циганкова)
- Універсальний перекладацький скоропис (А.П. Чужакін)
- Перекладацька нотація (І.С. Алексєєва)
- Перекладацька семантографія (О.В. Алікіна)

Перекладацький запис (найнейтральніший термін) або скоропис - це особлива система запису, що дає змогу усному перекладачеві в режимі реального часу фіксувати на папері достатню кількість смислових елементів мовлення оратора-джерела, щоб із опорою на них сформулювати за кілька секунд або хвилин звучний текст, який буде звучати через кілька секунд чи хвилин.

Використання скоропису розвантажує короткочасну пам'ять перекладача, звільняє від додаткового стресу (страх забути частину інформації). Дає змогу працювати з найрізноманітнішими за тривалістю звучання і складністю відрізками тексту. Грамотне використання перекладацького скоропису дає перекладачеві додаткову можливість ще на етапі сприйняття оригіналу глибше продумати смислову структуру вихідного тексту, зафіксувати прецизійну інформацію (цифри, імена і т. п.), прийняти деякі перекладацькі рішення, підготуватися до побудови тексту перекладу. Нарешті, крім того, що вміння вести запис під час перекладу робить перекладача більш впевненим і підвищує відчуття надійності, сам вигляд фахівця, який веде запис, змушує всіх учасників комунікативної ситуації ставитися до його праці трохи серйозніше.

Вище було згадано різні терміни, що позначають систему професійного запису перекладача. Щоб зрозуміти, чи є між ними принципові відмінності, необхідно звернутися до історії питання і простежити розвиток скоропису як об'єкта теоретичного і практичного інтересу метрів перекладознавства.

Перші теоретичні положення, пов'язані з перекладацьким записом, можна зустріти в роботах представника знаменитої Женевської школи перекладачів - Жана Ербера (Jean Herbert), зокрема в його "Підручнику усного перекладу". Він називає запис основним фактором у техніці послідовного перекладу, що страхує перекладача від забування тексту. При цьому, як зазначає Ж. Ербер, записи призначені для негайного використання як орієнтири у висловлюванні, спогад про яке ще свіжий у пам'яті.

Професор Сорбони Д. Селескович образно називає перекладацький запис "вузликами на пам'ять". Про мнемонічну функцію говорять й інші дослідники. Так, С.А. Бурлай вважає, що запис допомагає зняти "надмірне навантаження, яке падає на оперативну пам'ять послідовного перекладача, котрий працює не лише з реченнями, а й з групами речень, нерідко з відрізками мовлення тривалістю в кілька хвилин".

Цікавим видається визначення послідовного перекладу, запропоноване О.Н. Сладковською, де перекладацький запис розглядається як умова здійснення цього виду перекладацької діяльності. Н. Сладковської, де перекладацький запис розглядають як умову здійснення цього виду перекладацької діяльності: "Послідовним перекладом називається такий вид усноперекладацької діяльності, за якого перекладач сприймає і фіксує за допомогою спеціального запису як завгодно тривале висловлювання оратора, після чого здійснює його переклад за записом".

Таким чином, різними дослідниками підкреслюється, що використання запису зумовлене кількістю інформації, що надходить, а його основне призначення - зняття навантаження на пам'ять.

Перше розгорнуте визначення запису знаходимо в Міньяр-Білоручева: запис є фіксування на папері смислових опорних пунктів, виокремлених у вихідному повідомленні для подальшого відтворення кожного висловлення, що міститься в ньому. Це визначення суворо обмежує предмет запису: смислові опорні пункти вихідного повідомлення; мету запису: відтворення висловлювання; спосіб виконання: фіксування на папері; а також два процеси, які супроводжують запис: попередній - виокремлення, і наступний - відтворення.

Пізніше визначення автора об'єднує процеси виокремлення та фіксування, представляючи систему запису як допоміжний засіб пам'яті, що містить правила добору та запису інформації, яка надходить до перекладача в послідовному перекладі.

Визначення функцій запису Д. Селескович більш розгорнуте. Вона пише, що "записи мають подвійне призначення: вони полегшують концентрацію на всіх деталях висловлювання в момент аналізу та заново активізують спогад у момент висловлення". Висловимо припущення, що Д. Селескович говорить про записи перекладача не лише як про допоміжний інструмент пам'яті, а ймовірно, що під "концентрацією" розуміє концентрацію уваги, сприйняття, що представляє запис як процес складнішого психологічного забарвлення. Підтвердження цьому

знаходимо в О.Н. Сладковської, яка зазначає, що запис, "поряд з індивідуальними, притаманними кожному перекладачеві способами фіксації, є системою, що відображає загальні закономірності сприйняття й аналізу мови людиною".

Слід зазначити, що тлумачення, які різні автори вкладають у поняття перекладацького запису, досить близькі одне до одного. Усі вони мають на увазі спеціально організоване фіксування перекладачем інформації в ситуації тривалого висловлювання вихідною мовою (ВМ) з метою зняття навантаження на оперативну пам'ять і концентрації супутніх психологічних механізмів. Однак очевидна різноманітність термінів, що позначають одне й те саме явище, потребує уточнення, оскільки не завжди вони належать до категорій одного порядку. Так система запису не є сам запис, а термін "скоропис" розкриває радше технічний бік цього явища.

У зв'язку з цим деякі автори, зокрема Олена Вадимівна Алікіна, вважали за можливе запровадити новий термін - перекладацька семантографія, який увібрав у себе всі розглянуті функції та аспекти запису.

Уперше термін "семантографія" (від грец. *semanto* - "знак" і *grapho* - "письмо") було введено Чарльзом Бліссом для позначення винайденої ним універсальної системи символів (пізніше стала відома як бліссимволіка).

Ч. Блісс народився 1897 року в Австрії, в країні, де говорили двадцятьма мовами. Під час Другої світової війни він потрапив до концтабору, потім був експатрійований у Шанхай, де й захопився китайськими ієрогліфами. Його дивувало, що китайці, які розмовляють різними діалектами, з легкістю розуміють одне одного.

Після війни Ч. Блісс переїхав до Австралії і працював на автомобільному заводі. У вільний час він розробляв нову неалфавітну систему запису, якій згодом дав назву семантографія. Система Ч. Блісса містила в собі сто базових символів, поєднання яких давало змогу отримувати різноманітні поняття в галузі комунікації, торгівлі, промисловості та науки.

Приклади символів Ч. Блісса:

Международные символы

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

+ - = > ÷ x . ! ?

числа и знаки
пунктуации

безопасность

направление

музыка

солнце, луна, звезда

медицина

*

электричество

почта

29 основных Блесс-символов

мужчина	женщина	земля	колесо	багаж	время
крыша	дом	ступени	стул	стол	кровать
огонь	вода	судно	корабль	флаг	крылья
рот	ухо	глаз	нос	рука	растение
ручка	бумага	эмоция	разум	сознание	

«Линейные буквы», обеспечивающие сочетание символов

линия	повтор	ограничения	открыто	закрыто	дверь	вход	выход

Транспорт

автомобиль	автобус	трамвай	самолет	аэропорт

Время

весна	понедельник	вторник	выходной	январь
утро	день	вечер	ночь	

У 1949 році Ч. Блісс написав книжку, що розповідає про цю систему, проте зміг видати її лише 1965 року. У ній ідеться про те, що "300 років тому великий Лейбніц мріяв про те, що колись хтось винайде універсальну символіку - просту систему малюнків-символів, які можна буде читати (як $1+2=3$) усіма мовами. Ця система також міститиме в собі просту логіку і семантику (подібно до того, що ніхто не зможе визнати, що $1+2=4$)". Саме це, за визнанням багатьох учених, вдалося зробити Ч. Бліссу.

Використовуючи введений Ч. Бліссом термін "семантографія" стосовно перекладацької діяльності. Бліссом термін "семантографія" стосовно перекладацької діяльності, ми хочемо підкреслити насамперед його змістовну спрямованість на фіксацію смислу. Таким чином, під перекладацькою семантографією (ПС) ми розуміємо аналітико-синтетичний процес ментального опрацювання та запису інформації в процесі УПП.

При цьому ми розглядаємо це поняття як найзагальніше, що містить у собі такі приватні поняття, як способи фіксації, система запису, діяльність фіксації та текст як продукт фіксації. Способи фіксації ми визначаємо як загальні та індивідуальні прийоми й методи, використовувані перекладачем у процесі послідовного перекладу. Ці прийоми і методи співвідносні з поняттями скоропису і короткого запису, оскільки спрямовані на швидкісне і стисле письмове фіксування інформації, що надходить. Система запису описує принципи, символи, знаки, що застосовуються під час фіксування. Власне процес запису співвідносимо з когнітивною і моторною діяльністю перекладача. Опосередкованим продуктом цієї діяльності є запис у вигляді тексту (семантограми), а кінцевим результатом - усний переклад, народжуваний на його основі, який виступає в ролі програми дій перекладача. Останнє твердження дає нам змогу говорити про те, що ПС є середнім етапом у процесі УПП.

Далі, розглядаючи питання про історію становлення ПС, ми ідентифікуватимемо це поняття з іншими термінами, що використовуються різними авторами, і дотримуватимемось введеного нами позначення.

Функції семантографії:

1. мнемонічна - для усного перекладача надзвичайно важливим є вміння створювати допоміжні структури як засоби для запам'ятовування. Завдяки семантографії перекладач наче "по вузликах на пам'ять" може пригадати все те, про що йшлося у вихідному повідомленні. Мнемонічна функція притаманна текстам автокомунікації, за якої суб'єкт передає повідомлення самому собі з метою його запам'ятовування при переміщенні в часі. Саме фактор часу (одноразовість і відносно велика тривалість) зумовлює ведення перекладацької семантографії. У мнемонічній функції є ще дві підфункції: сполучна (запис містить ті елементи, що забезпечують зв'язок з ідеями, які зберігаються в оперативній пам'яті перекладача) та замісна (запис заміщає функції пам'яті, коли йдеться про складні для запам'ятовування елементи, наприклад, числівники).

2. квалітативна - забезпечує "відносну гарантію точності та повноти перекладу", а отже, безпосередньо впливає на якість перекладу.

3. концентрувальна функція полягає в тому, що, записуючи, перекладач зосереджує сприйняття й увагу на всіх деталях повідомлення в момент його аналізу. Д. Жиль, який розглядає процес перекладу з погляду витрачених зусиль на кожному з етапів, говорить про енергоощадну функцію перекладацького запису, у нашому розумінні, перекладацьку семантографію, оскільки вона допомагає краще зрозуміти мовлення в процесі його сприйняття, що скорочує споживання енергетичних ресурсів уваги на стадії сприйняття й аналізу.

4. програмувальна - перекладацьку семантографію можна розглядати як програму породження тексту перекладу. Для найповнішої реалізації цієї функції розроблено

"комунікативну систему запису", яка передбачає фіксацію інваріанта вихідного тексту. Оскільки інваріант виражений тема-рема-тичним членуванням речення / висловлювання, ми орієнтуємося на фіксацію теми і реми як комунікативних компонентів тексту. Ведучи запис, перекладач здійснює прогностичну оцінку ситуації породження перекладеного повідомлення, оскільки ним фіксується лише те, що допоможе відновити сенс вихідного повідомлення. У зв'язку з цим можна вести мову про стратегічну функцію перекладацької семантографії.

5. валеологічна функція, яка реалізується в тому, що матеріалізовані на папері думки не залишаються в голові перекладача, що, своєю чергою, знижує когнітивне навантаження в умовах постійної стресової діяльності та сприяє забезпеченню кращого психічного здоров'я протягом усієї професійної кар'єри перекладача.

6. Важливою є **дослідницька** функція семантографії. За словами О.Н. Сладковської, запис "дає змогу прочинити завісу над одним із найважливіших етапів перекладацького процесу, зазвичай прихованого від спостереження - процесу аналізу вихідного тексту". Перекладацька семантографія надає унікальну можливість визначити, які елементи змісту приховуються і як обирається один із можливих шляхів реалізації програми в перекладі.

7. **навчальна** функція. О.В. Циганкова показала можливість використання перекладацького запису як опори під час формування вмінь формування та формулювання зв'язного монологічного висловлювання. Ми схильні розглядати потенційне значення перекладацької семантографії в навчальному процесі в ширшому контексті. Так, аналіз продуктів фіксації у вигляді перекладацької семантографії може слугувати основою для оцінювання ступеня сформованості професійних навичок і вмінь. Крім цього, навчання складання зовнішньої програми перекладача у вигляді перекладацької семантографії дає змогу перенести набутий досвід на інші види перекладацької діяльності, для яких характерна наявність лише внутрішньої програми.

Поверхнєве уявлення про ПС часто призводить до її ототожнення з іншими видами фіксації інформації, такими як стенографія та конспектування. Однак спільним є лише сам рід діяльності - письмова фіксація повідомлення, що сприймається на слух, усе інше є досить специфічним. Головне, що ні конспект, ні стенограма не передбачають перекладу іншою мовою зафіксованої інформації.

Стенограма - це запис, здійснюваний особливими знаками, що дає можливість швидко і точно записувати усне мовлення. Стенограма за своєю функцією співвідноситься з аудіозаписом на магнітофонну стрічку, тобто в ній зафіксоване кожне слово в тому вигляді, в якому його було виголошено. Таким чином, основна мета стенограми - точний запис вимовлених слів. Саме тому стенографісти працюють, наприклад, на засіданнях суду.

У процесі стенографування не можна виправити записи, якщо промовець припустився помилки, якщо він перебудував фразу або змінив її зміст під час промови. Важливо зазначити також, що на розшифровку стенограми потрібно багато часу.

Інший вид фіксації інформації - конспект, що передбачає короткий виклад, запис основного змісту. За висловом М. Монтеня, конспект становить "паперову пам'ять". Якщо розглядати конспект як процес текстопородження, то слід зазначити, що це певне переформулювання, інтерпретація думок вихідного тексту, викладення свого розуміння цього тексту. З цього визначення стає очевидним, що конспектування не може бути застосоване в ситуації перекладу, оскільки завдання перекладача - передати не свої думки з приводу почутого, а думки того, хто їх висловив. При цьому проміжна функція конспекту і ПС одна й та сама - це запис для себе, тобто акт аутокомунікації.

Під час конспектування відбувається фіксування не кожної вимовленої фрази, а підсумовування кількох фраз і витяг головної, суттєвої, на думку того, хто конспектує, інформації, тобто "добір головних думок", тоді як ПС передбачає фіксацію основних смислових опорних пунктів кожного повідомлення, що дає змогу з максимальною точністю відтворити отриману інформацію.

Водночас конспект і ПС мають багато спільного, оскільки є аналітико-синтетичним процесом розумового опрацювання та письмової фіксації тексту, що аудіюється. Серед основних навичок конспектування виділяють швидкісний запис, оперативну трансформацію фраз, згортання раніше відомої інформації, виокремлення головної думки, вживання скорочень, абрєвіатур, знакових позначень. Ті самі навички важливі й у ПС. Тому деякі вироблені прийоми конспектування можна успішно перенести в практику ПС, і навпаки, - використовувати нові прийоми ПС при веденні навчальних конспектів.

На початку ХХ століття використання будь-яких записів у процесі перекладу вважалося в перекладацьких колах справою суто індивідуальною.

Виникнення перекладацького запису припадає на 30-ті роки ХХ століття, тобто часи розквіту УПП, пов'язаного з роботою Ліги Націй, на засіданнях якої передбачалися виступи двома мовами: французькою та англійською, - і промови ораторів не переривалися перекладом, а чергувалися з ним. Це положення висунуло вимогу точного і повного перекладу доволі тривалого відрізка промови (до 30-40 хвилин), що породило необхідність стисло і яскраво фіксувати інформацію, яка надходила, винаходячи різноманітні правила, знаки, символи, що і стало поштовхом до розвитку систем запису та концепцій його теоретичного обґрунтування.

У зв'язку зі зростаючою соціальною потребою у висококваліфікованих послідовних перекладачах 1941 року при Женевському університеті було створено Школу перекладачів.

Цей факт цікавий тим, що профілюючою дисципліною Женевської школи є запис при усному перекладі. Саме представниками Женевської школи перекладачів було розроблено основні правила ведення запису.

Першим із них став Ж. Ербер, який 1952 року випустив "Підручник усного перекладача". Ж. Ербер запропонував кілька принципів і способів ведення запису, а також універсальні знаки і символи, запозичені з різних галузей науки. Він також виділив три складові процесу усного перекладу: розуміння, транспонування, говоріння. Запис входив у другу фазу.

Автор вивів такі правила запису: починати фіксацію з моменту початку виступу; здійснювати логічний аналіз мовлення за допомогою виокремлення головного, класифікування, підкреслення, взяття в дужки; використовувати в записі мову перекладу (МПП); вести запис наочно та акуратно; використовувати абрєвіатури, скорочено записувати багатозначні числа; перекреслювати в разі заперечення; позначати стрілками посилання.

Історія літератури безпосередньо про перекладацький скоропис починається з невеликого посібника "Запис у послідовному перекладі", опублікованого 1956 року видавництвом Женевського університету. Автором цього посібника є Жан-Франсуа Розан (Jean-François Rozan, *La prise de notes en interprétation consecutive*, 1956. Книга Розана написана французькою мовою, розрахована на перекладачів англо-французької мовної комбінації. Цікаво, що приклади та вправи пропонують не лише переклад з англійської на (рідну) французьку, а й навпаки. Існує також англійський переклад книжки: Jean-François Rozan: *Note taking in Consecutive Interpreting*, translated into English by Andrew Gillies, Tertium, Cracow, 2004.).

У своєму посібнику Розан, посилаючись на Ербера, а також на власний великий досвід роботи й викладання в Женевській школі перекладачів, пропонує кілька простих принципів і правил, яких у тому чи іншому вигляді відтоді дотримуються всі послідовні перекладачі, які користуються скорописом:

- записувати не слово, а думку (глибинну структуру),
- скорочувати слова в записі,
- звертати особливу увагу на логічні зв'язки,
- компактно позначати заперечення і посилення,
- вести запис у вузькій вертикальній колонці та "драбинкою". (пояснення - зображення)

Сформульований Ж.-Ф. Розаном принцип "вертикалізму", що вважається основоположним у записі, дав змогу виразити логічні стосунки між ідеями та впорядкувати розташування ключових елементів висловлювання на певних позиціях, записуючи підлеглу інформацію під домінантною.

Вважаємо важливим зауважити, що Ж. Ербер ілюстрував записи, використовуючи дві мови: французьку (мова оригіналу) та англійську (ПЯ). Надалі дослідники та розробники систем ПС вестимуть суперечку щодо доцільності ведення запису або мовою оригіналу, або ПМ.

Що стосується Ж.-Ф. Розана, він вів записи, використовуючи обидві мови, керуючись принципами стислості та наочності. Так, англійське "as", на думку Ж.-Ф. Розана, може замінювати французькі пояснювальні конструкції "etant donne que-", "et cela parce que", "c'est la raison pour laquelle".

Примітно, що Ж.-Ф. Розан уперше поставив завдання цілеспрямованого навчання перекладачів-початківців веденню запису, для чого забезпечив тексти виступів, які додаються, і варіанти запису докладними коментарями до кожного використовуваного прийому, знаку, символу, а потім запропонував виконувати подібний аналіз самостійно. Наведемо один із прикладів Ж.-Ф. Розана для того, щоб згодом порівняти його спосіб запису з іншими:

Исходный сегмент: «*L'année 1954 a été pour l'Europe occidentale une année de prospérité. Je parlerai plus tard de la part que mon pays a prise à cet essor*» (1954 год стал для Западной Европы годом расцвета. Позже я расскажу, какую роль в этом подъеме сыграла моя страна).

Вариант записи, предложенный Ж.-Ф. Розаном:

<p><i>54 for W. Eur, prosper.</i> <i>"ai role A. in</i></p>

W. Eur — West Europe;
, (запятая) — указывает на сокращенное изложение;
"ai — будущее время глагола «говорить»;
A (Австрия) — моя страна.

"Система" Розана - гнучка, дотепна, сповнена здорового глузду, що по-справжньому спрощує завдання перекладача, - привернула безліч послідовників серед авторів навчальних посібників з перекладу в різних країнах.

Нерідко системи перекладацької запису називаються авторами універсальними. Однак це питання досить спірне. Особливо часто універсальними називали свої системи автори вітчизняної школи перекладу. Очевидно, це було викликано тим, що метри вітчизняного перекладу (Міньяр-Білоручев, Бархударов тощо) мали справу в

На території колишнього СРСР найбільш відомі й популярні праці практика, теоретика і викладача усного військового перекладу французької мови Рюрика Костянтиновича Міньяр-Белоручева ("Навчальний посібник з усного перекладу", 1969, "Записи в послідовному перекладі", 1997). Метод Міньяр-Белоручева вирізняється ґрунтовністю і докладним опрацюванням деталей, що можна пояснити особливостями текстів, з якими стикаються військові перекладачі. Студентам пропонується запам'ятати безліч абревіатур, символів,

пiктограм тощо, що позначають пологи i види збройних сил, назви пiдроздiлiв, з'єднань i частин, вiйськовi звання i посади, види вiйськової технiки та озброєнь, як своєї країни, так i потенцiйного супротивника тощо, та розташовувати їх у драбинi у вертикальнiй колонцi запису у повнiй вiдповiдностi з принципами Розана.

Заслугою Мiн'яр-Белоручева є те, що ним було описано основну номенклатуру цього явища. Запис визначено як один iз методiв перекладу, виокремлено три способи здiйснення запису: вибiр слiв iз найбільшим смисловим навантаженням, трансформацiя, вибiр рельєфного слова.

Мiн'яр-Белоручев розробив власну систему запису на основi росiйської мови, наголошуючи при цьому, що запис слiд вести на ПЯ. Автором унiкальних посiбникiв з усного перекладу створено функцiональну класифiкацiю символiв. В основi цiєї класифiкацiї лежить розподiл символiв за способом позначення понять на лiтернi, асоцiативнi, похiднi та за головним призначенням на предикативнi, модальнi, символи часу i символи якостi. Усi запропонованi Мiн'яр-Белоручевим символи вiдповiдають трьом вимогам: економiчностi, наочностi, унiверсальностi.

Щодо розташування записiв, то його будують вiдповiдно до синтаксичного принципу: в ПТ виокремлюють i фiксують основнi елементи синтаксису речення (пiдмет, присудок, додаток). Розглянутий нами вище приклад запису, запропонований Ж.-Ф. Розаном, в iнтерпретацiї

Мiн'яр-Білоручева мiг би мати такий вигляд:

54г	=	рсцвт Зпдн. Еврп.
Я	"	учстие
моя □		прила

Мiн'яр-Белоручеву, за визнанням багатьох дослiдникiв, удалося дати найрозгорнутiше теоретичне обґрунтування запису, засноване на даних фонологiї та синтаксису, а також методикi навчання запису, показавши важливість застосування записiв у процесi УПП. У 1980-тi роки традицiї наукової Женевської школи продовжили французькi науковцi та перекладачi-практики Марiанна Ледерер i Даниця Селескович. Остання, зокрема, займалася вивченням професiйного запису з позицiї психолiнгвiстики та гносеологiї з метою виявлення закономірностей мовлення, мови та пам'ятi.

Д. Селескович вказала на необхідність об'єднання даних різних наукових дисциплін, як-от експериментальна психологія, нейропсихологія, порівняльна лінгвістика, і спостережень із практики перекладу - для проникнення в суть процесу.

насамперед із військовим перекладом, де така універсальність записів є необхідною умовою для розпізнавання конкретних понять.

перекладу, зокрема і з використанням запису. Д. Селескович вдалося здебільшого описати мнемонічну функцію останнього, окресливши при цьому перспективу розвитку цієї проблеми в гносеологічному руслі, на стику теорії мовлення та мислення. Отже, Д. Селескович уперше поставила проблему комплексного вивчення запису.

Щодо сучасного стану проблеми у вітчизняному перекладознавстві та практиці перекладу, досвід Мін'яр-Белоручева вважається унікальним. Роботи з перекладацького запису мають епізодичний характер, серед них - дослідження Олени Володимирівни Циганкової. Циганкова займалася проблемою навчання монологічного мовлення. Запис представлений нею як інструмент формування та формулювання зв'язного висловлювання, як допоміжний "засіб навчання".

Черговим витком у розвитку самої системи запису стали роботи Андрія Павловича Чужакіна. Грунтуючись на принципі вертикалізму, Чужакін запропонував використання ступінчасто-діагонального розташування запису, або ступінчасто-діагональної "драбинки". При збереженні синтаксичної спрямованості запису, окремі позиції або "сходишки" відведені для прямого і непрямого доповнень, а також для однорідних членів речення:

1. Группа подлежащего (обстоятельства места, времени).
2. Группа сказуемого.
3. Прямое дополнение.
4. Косвенное дополнение.
5. } Однородные
6. } члены
7. } предложения.

Приклад, що використовується, міг би мати такий вигляд:

54 г
стал рсцвт
Зпдн. Еврп
Пзже Я
"
роль моей □

На думку Чужакіна, таке розташування запису найоптимальніше вписується в поле зору, чим полегшує процес сприйняття під час читання записів. Однак, на наш погляд, запропоновану структуру не можна вважати принципово новою. Вона, як і раніше, відображає поверхневу синтаксичну ієрархію. Зсув праворуч може полегшувати механічний процес фіксації, оскільки рука здійснює меншу кількість рухів, що для ПС важливо.

Важливо зауважити, що Чужакін, спираючись на роботи Мін'яяр-Білоручева, конкретизує низку вимог, що висуваються до використовуваних у записі прийомів. Так, наприклад, аббревіатури мають бути максимально зрозумілими і легкими в написанні та розшифровці; вони мають бути універсальними і легко запам'ятовуватися; аббревіатури мають позначати певне поняття, значення якого чітко виявляється в даному контексті.

Певний інтерес становлять оригінальні номінації автора "телескопічні утворення" та "символи, що говорять". Перший термін позначає короткі або укорочені слова типу info (information), що часто зустрічаються, а другий - символи, що мають ознаки економичності, наочності, універсальності.

Інший дослідник, О.Н. Сладковська, розв'язуючи проблему перекладу смислових компонентів тексту, зробила спробу інтерпретації запису як одного з ключових етапів послідовного перекладу з позиції семантики, запропонувавши власний спосіб запису, вироблений у процесі перекладацької практики та за роки викладання УПП.

Цей спосіб полягає в графічному виділенні позицій, закріплених за логічним тричленом вихідного висловлювання: діяч - дія - об'єкт, що дає нам змогу визначити цю систему запису як семантичну. Її структура має такий вигляд:

1. Деятель.
2. Действие.
3. Объект.

Повертаючись до прикладу, у цьому випадку його можна було б відобразити так:

З.Еврп
= рсцвт 54 з.
Я
“
□
прнла учстие
ндъме

На думку авторки, така форма запису звільняє перекладача від поверхневої синтаксичної структури ІТ і дає змогу створити семантичний запис. За спостереженнями Сладковської, саме це й робить досвідчений перекладач, коли інтуїтивно прагне звести вихідну структуру до

семантичної репрезентації з метою виявити й зафіксувати глибинний зміст висловлювання. Сладковська говорить про те, що під час фіксації відбувається перероблення як лінгвістичної, так і змістовної інформації, у чому полягає творчий характер цього процесу. Таким чином, Сладковська вперше зіставляє запис із творчістю, а не з технікою, як це було прийнято раніше.

Особливу цінність становить той факт, що Сладковська досить чітко окреслила подальше дослідницьке поле проблеми: "Вивчення запису становить не тільки практичний інтерес - у плані розроблення найоптимальнішої системи запису, - а й теоретичний, оскільки запис дає змогу прочинити завісу над одним із найважливіших етапів перекладацького процесу, зазвичай прихованим від спостереження, - процесу аналізу вихідного тексту". Однак, як ми зазначали раніше, запис важливий не тільки на стадії сприйняття ІТ, а й під час породження ТП. Аналіз цієї функції було проведено в роботі Краєвської, де було доведено, що запис є аналогом внутрішньої програми мовленнєвого висловлювання перекладача.

Що стосується сучасних зарубіжних трактувань ПС, слід зазначити, що запис в УПП розглядається як його невід'ємна частина, при цьому предметом наукового інтересу є раціоналізація процесу фіксації.

Комунікативна система запису

Як показують експерименти, проведені Деніелом Жилем, автором когнітивної моделі перекладу, запис, що вимагає добору елементів вихідного висловлювання, ухвалення рішень щодо способу їхньої фіксації та контролю за рухами руки під час письма, поглинає багато ресурсів уваги.

Розбіжність у часі між сприйняттям і записом, до якої додається розбіжність між швидкістю мовлення та швидкістю письма, вимагає від перекладача збереження інформації в оперативній пам'яті, потім її виокремлення для запису, що також поглинає велику кількість ресурсів уваги, а отже, призводить до їхнього дефіциту. Цей дефіцит є, за висновком Д. Жилі, причиною помилок і опущень, яких припускається перекладач на стадії відтворення. Таким чином, раціоналізація запису має бути пов'язана з пошуком способів скорочення витрат ресурсів уваги. На нашу думку, це можливо за двох умов:

1. мінімізації кількості позицій для фіксації, на яку спрямована увага перекладача;
2. зміщення мети запису з фіксації слідів пам'яті від ІТ до створення програми породження ТП, тобто від ретроспективного характеру - до перспективного.

Як один зі шляхів розв'язання поставленої проблеми ми пропонуємо використання нової системи ПС, названої комунікативною системою.

На відміну від "синтаксичного запису", що ґрунтується на виокремленні позицій, закріплених за членами речення, і "семантичного запису", що відображає логічний тричлен "діяч - дія - об'єкт", комунікативна система передбачає фіксацію інваріанта ІТ, передання якого

і є кінцевою метою перекладу. Цей інваріант виражений тема-рематичним членуванням, а отже, запис має ґрунтуватися на фіксації теми та реми як комунікативних компонентів тексту.

Таким чином, основною структурно-композиційною навичкою, необхідною під час застосування комунікативної системи ПС, є навичка виокремлення теми та реми. Тема - те, про що робиться повідомлення (предмет повідомлення), щось відоме слухачеві, вихідний пункт у передачі інформації. Рема - те, що власне повідомляється, щось невідоме, нове для слухача, головна частина інформації, заради якої будується повідомлення. Наступна таблиця представляє основні засоби вираження теми та реми:

Признак	Тема	Пример	Рема	Пример
Порядок слов	начало предложения	<i>В этой книге автор приводит новые данные.</i>	конец предложения	<i>В этой книге автор приводит новые данные.</i>
Интонация	-	-	ударение	<i>Вася купил книгу.</i> <i>Вася купил книгу.</i> <i>Вася купил книгу.</i>
Падеж	прямой	<i>Студент читает книгу.</i>	косвенный	<i>Иванов был студентом.</i>
Залог	Актив – деятель	<i>Павел спас нашего друга.</i>	актив – объект	<i>Павел спас нашего друга.</i>
	Пассив – объект	<i>Наш друг был спасен Павлом.</i>	пассив – деятель	<i>Наш друг был спасен Павлом.</i>
Местоимения	Личные, указательные	<i>Это стихотворение написано в 1844 году. Оно входит в сборник под названием...</i>	-	-
Артикль	определенный	<i>There is a book on the table</i>	неопределенный	<i>There is a book on the table.</i>
Лексические средства	-	что касается, а, же	-	и, также, даже, только, лишь, именно, ведь

Перекладацька діяльність має пізнавальний характер. Перекладач є активним суб'єктом пізнання, інтерпретатором знань. Отже, у процесі перекладу когнітивна система перекладача - це основна інстанція переробки інформації та знань, накопичених у процесі проф. діяльності. У центрі уваги моделі вивчення розумових операцій перекладача, що визначають розуміння, вибір одиниць і засобів та їх використання в породженні тексту перекладу.

Розгортання тексту здійснюється, як правило, за рахунок рематизації кожного наступного речення, тобто за рахунок приєднання компонентів, що несуть нову інформацію, до вже реалізованої частини тексту. Темою кожного наступного речення стає зміст усього попереднього речення. Наприклад:

T1 R1
Собака залаяла.

T2 = (T1+R1) R2
Лай собаки | был слышен издалека.

З огляду на вищесказане, комунікативна система ПС передбачає виконання таких операцій:

1. інформація, що належить до теми, обводиться в коло;
2. блоки інформації, що належать до рем, з'єднуються стрілками-променями з темою і записуються нижче з відступом уліво;
3. у міру того, як одна з рем стає темою, вона обводиться, і стрілки-промені йдуть від неї;
4. над стрілкою ставиться знак, що відповідає характеру зв'язку між блоками інформації.

Приклад

OLIVETTI-LEXICON

Имею честь представить вам компанию OLIVETTI, специализирующуюся на производстве высокотехнологичной продукции. Вычислительные системы, офисное оборудование, технологическое оборудование для промышленных предприятий — вот далеко не полный список технических средств, производимых нашей компанией.

Необходимо отметить, что компания была основана еще в 1908 г. итальянским предпринимателем К. Оливетти. Это была первая в Италии фабрика пишущих машинок. Уже три года спустя компания представила итальянскую пишущую машинку. Переход от механики к электронике произошел в 1946 г., когда фирма выпустила электрические пишущие машинки, арифметические калькуляторы и другое печатное оборудование. В 1959 г. OLIVETTI выпустила первый компьютер. С тех пор мы производим разнообразную вычислительную и копировальную технику, факсимильные аппараты, средства телефонии, кассовые аппараты и многие др.

